

ASUNTO ENSIN 2.0

TEHDÄÄN YHDESSÄ JOKAISELLE MAHDOLLISUUS

EHDOTUS ASUNNOTTOMUUSTYÖN POHJAKSI 2020-LUVUN SUOMESSA

3.3.2020

MUUTOSLABORATORIOTYÖRYHMÄ

1. JOHDANTO	3
2. MITEN EHDOTUS TUOTETTIIN	5
Mitä tarkoittaa asunto ensin 2.0?	5
Muutoslaboratoriotyöskentely.....	5
3. ASUNTOJEN SAATAVUUDEN VAHVISTAMINEN	9
Nykytilanne ja haasteet	9
Toimenpide-ehdotukset.....	9
4. VAATIVIMPIEN ASIAKKAIDEN ASUMINEN JA PALVELUT	11
Nykytilanne ja haasteet	11
Toimenpide-ehdotukset.....	12
Toimenpide-ehdotusten taustaksi.....	12
5. TYÖTOIMINTA JA ARJEN MIELEKÄS TEKEMINEN	14
Nykytilanne ja haasteet	14
Uuden ratkaisun päälinjoja	14
Toimenpide-ehdotukset.....	16
6. ENNALTAEHKÄISY, ASUNNOTTOMUUDEN RISKIEN VARHAINEN TUNNISTAMINEN JA ASUMISEN TURVAAMINEN	17
Nykytilanne ja haasteet	17
Lupaavat uudet käytännöt Suomessa	18
Uuden ratkaisun päälinjat.....	18
Toimenpide-ehdotukset.....	19
7. PÄIHDE-, MIELENTERVEYS-, TERVEYS- JA ASUMISPALVELUJEN INTEGRAATIO ASUNTO ENSIN - PERIAATTEEN POHJALTA	20
Nykytilanne ja haasteet	20
Lupaavat uudet käytännöt Suomessa ja muualla	20
Uuden ratkaisun päälinjat.....	21
Toimenpide-ehdotukset.....	22
8. ASUMISSOSIAALINEN TYÖ KUNTIEN JA KUNTAYHTYMIEN RAKENTEISIIN	23
Nykytilanne ja haasteet	23
Kehittämisen lähtökohdat	24
Toimenpide-ehdotukset.....	24
9. EHDOTUKSEN HYÖDYNTÄMINEN	25
TOIMENPIDE-EHDOTUSTEN YHTEENVETO	26

1. JOHDANTO

Vuoden 2019 lopussa asunnottomana oli Suomessa ARAn tilastojen¹ mukaan 4 600 yksin elävää henkilöä, joista pitkäaikaisasunnottomia 961. Asunnottomia perheitä oli 264. Eniten asunnottomia oli pääkaupunkiseudulla ja asukasluvuun suhteutettuna eniten Helsingissä. Asunnottomuus on laskenut Suomessa jo pitkään ja Suomi on ainoa EU -maa, jossa asunnottomuus yhä laskee. Vuosien aktiivinen ohjelmalyö asunnottomuuden kitkemiseksi on tuottanut tulosta.

Huolestuttavaa on häätöjen määrän merkittävä kasvu vuosien 2017 ja 2018 aikana. Uusien asunnottomien² määrää ei kyetä vielä laskemaan tarkasti, mutta kaupunkien arvion mukaan uudet asunnottomat ovat heterogeeninen ryhmä ihmisiä eri väestöryhmistä, ja uusien asunnottomien joukossa on entistä enemmän nuoria. Ohjelmakausien (2008-2019) aikana asunnottomuusilmiö muuttui ulkopuolisen arvioinnin³ mukaan niin, että asunnottomuusriski koskee nyt laajempia ihmisryhmiä, liittyy yhä enemmän taloudellisiin ongelmiin ja kohdistuu erityisesti syrjäytymisvaarassa oleviin nuoriin. Asunto ensin -periaatteen käytännön toteuttamista vaikeuttaa asumista tukevien sosiaali- ja terveystalvelujen riittämättömyys sekä kohtuuhintaisten asuntojen puute erityisesti pääkaupunkiseudulla ja suurissa kasvukeskuksissa.

Asunnottomuuden ennaltaehkäisyn toimenpideohjelma (AUNE) 2016-2019 päättyi vuoden 2019 lopussa. Ohjelman aikana ennaltaehkäisevä asunnottomuustyö jäsenyi osaksi kaupunkien yhteistyörakenteita ja tästä seurauksena asumiseen liittyvät kysymykset osataan ottaa puheeksi nyt entistä useammassa palvelussa. Asumisneuvonta on vahvistunut ja asumissosiaalinen työ on liitetty vahvemmin osaksi syrjäytymisen ehkäisyn kokonaisuutta. Ulkopuolisen arvioinnin mukaan asunnottomuustyö ei ole kuitenkaan vakiintunut vielä riittävästi osaksi kuntien toimintaan, ja arvioijat suosittelivat alkaneella hallituskaudella panostamaan erityisesti asunnottomuustyön juurruttamiseen kuntiin.

Pääministeri Sanna Marinin (ja aiemmassa pääministeri Antti Rinteen) hallitusohjelmassa⁴ sekä hallituksen toimintasuunnitelmassa asetettiin kunnianhimoinen tavoite puolittaa asunnottomuus Suomessa vaalikauden aikana ja poistaa asunnottomuus vuoteen 2027 mennessä. Tavoite on perusteltu ja ainutlaatuinen koko Euroopassa. Hallitusohjelmaan kirjattuja asunnottomuustyön kohdennettuja toimenpiteitä ovat mm. toimivaksi todetusta Asunto ensin -periaatteesta kiinni pitäminen, asumisneuvonnan lakisääteistäminen sekä huomion kiinnittäminen erityisesti asumisneuvonnan saatavuuden parantamiseen ja asunnottomuuden ennaltaehkäisyyn, erityisinä painopisteinä nuoret ja maahanmuuttajat. Hallitusohjelmassa päätettiin myös yhteistyöohjelman käynnistämisestä asunnottomuuden puolittamiseksi yhdessä keskeisten kaupunkiseutujen, palveluntuottajien ja järjestöjen kanssa sekä osoitettiin noin 3 M€/vuosi suuruinen kehittämisavustus kunnille asunnottomuuden kovan ytimen tilanteen parantamiseen. Valtio ja suurimmat kaupungit kirkastivat roolejaan ja hahmottelivat toimenpiteitä asunnottomuuden puolittamistavoitteen saavuttamiseksi 22.11.2019 pyöreän pöydän tapaamisessa Säätöytalolla ja alkavan yhteistyöohjelman johtoryhmä nimettiin vuodenvaihteessa.

¹ [https://www.ara.fi/fi-FI/Tietopankki/Tilastot_ ja_selvitykset/Asunnottomuus/Asunnottomat_2019\(54960\)](https://www.ara.fi/fi-FI/Tietopankki/Tilastot_ ja_selvitykset/Asunnottomuus/Asunnottomat_2019(54960))

² Termillä uusi asunnon tarkoitetään asunnottomaksi tilastoituja henkilöitä, jotka eivät olleet asunnottomana edellisen asunnottomuustilastoinnin aikana.

³ https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161686/YM_11_2019_Asunnottomuusohjelmien%20arviointi.pdf?sequence=1&isAllowed=y

⁴ <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-808-3>

Viimeisen kymmenen vuoden aikana suomalaiselle asunnottomuustyölle on ollut ominaista panostus yhteiskehittämiseen. Sen avulla on varmistettu, että toimenpiteiden kannalta keskeiset tahot ovat mukana, synnytetty luottamusta, osaamista ja yhteistä oppimista sekä rakennettu kokonaisuus, jossa toimijat työskentelevät tiiviissä keskinäisessä vuorovaikutuksessa ja vahvistavat toisiaan ongelmien ratkaisemisessa. Yhteiskehittämistä koordinoi Y-Säätiön hallinnoima, usean järjestön yhdessä toteuttama ja STEAn rahoittama AUNE Verkostokehittäjät -hanke.

Nyt käsillä oleva ehdotus asunnottomuustyön lähitulevaisuuden painopisteistä on laadittu muutoslaboratoriotyöskentelynä, osana Verkostokehittäjät -hankkeen toteutusta kesän ja syksyn 2019 aikana. Muutoslaboratorion toteutuksesta on vastannut professori Annalisa Sanninon johtama Tampereen yliopiston tutkijaryhmä. Muutoslaboratorioon osallistui edustajia kaupungeista, kuntayhtymistä, ministeriöstä, valtion laitoksista, säätiöistä ja järjestöistä kokemusasiantuntijat mukaan lukien. Yhteisen työn tuloksena muodostuneella ehdotuksella toimijat haluavat tuoda asunnottomuustyön valmistelun tueksi jaetun näkemyksensä siitä, mihin asioihin tulevaisuuden asunnottomuustyössä kannattaa panostaa ja millaisia käytännön toimenpiteitä asunnottomuuden puolittaminen edellyttää.

Raportti etenee siten, että luvussa 2 avataan muutoslaboratoriotyöskentelyä sekä kuvataan ehdotuksen valmisteluprosessi. Luvussa 3 käsitellään kohtuuhintaisten asuntojen saatavuuden vahvistamista ja luvussa 4 haastavimpien asunnottomuusryhmien tilanteen parantamista. Luvussa 5 paneudutaan arjen mielekkään tekemisen ja työtoiminnan eri muotojen kehittämiseen ja luvussa 6 käsitellään ennaltaehkäisyä ja asunnottomuuden riskien varhaista tunnistamista sekä riskeihin puuttumisen keinoja. Luku 7 nostaa esiin päihde-, mielenterveys-, terveys- ja asumispalvelujen entistä tiiviimmän yhteistyön tarpeen Asunto ensin -periaatteen pohjalta. Luvussa 8 jäsennetään asumissosiaalisen työn paikkaa osana kuntien palvelurakenteita ja luvussa 9 alleviivataan yhteisen tekemisen merkitystä ja esitetään vaihtoehtoja ehdotuksen hyödyntämiseen. Lopussa esitettävään laatikkoon on koottu ehdotetut toimenpiteet muistilistan muotoon.

2. MITEN EHDOTUS TUOTETTIIN

Mitä tarkoittaa Asunto ensin 2.0?

Suomen menestyksellisen asunnottomuustyön lähtökohta oli ”neljän viisaan työryhmän”⁵ *Nimi ovessa* -raportti vuodelta 2007, jossa Asunto ensin -periaate esiintyi ensimmäisen kerran. Raportin perusajatus oli, että pitkäaikaisasunnottomuuden pysyvämpi ratkaisu voi perustua vain sellaisiin asumisratkaisuihin, joiden lainsäädännöllinen pohja on huoneenvuokralaissa tai sosiaalihuoltolaissa. Raportissa panostusta pitkäaikaisasunnottomuuden poistamiseen perusteltiin niin eettisellä, oikeudellisella kuin myös yhteiskuntataloudellisilla näkökulmilla. Suomalainen Asunto ensin -periaate syntyi pääosin kotimaisista lähtökohdista erillään yhdysvaltalaisesta Housing First -mallista. Neljän viisaan työtä seurasivat pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmat PAAVO I (2008–2015) ja PAAVO II (2012–2015) sekä Asunnottomuuden ennaltaehkäisyn toimenpideohjelma AUNE (2016–2019). Näiden ohjelmien aikana Asunto ensin -periaate vakiinnutettiin asunnottomuustyöhön, asuntolat korvattiin tuettuun vuokra-asumiseen perustuvilla asumisyksiköillä ja asunnottomien kokonaismäärää onnistuttiin asteittain pienentämään merkittävästi.

Kuten johdantoluvussa todetaan, 2020-luvun alkaessa asunnottomuustyö on uusien haasteiden edessä. Asunnottomuustyön yhteinen visio ja konsepti on uudistettava tilanteessa, jossa asunnottomuustyön asiakkaat ovat entistä moninaisempia taustoiltaan ja tarpeiltaan. Samalla on käynnissä asunnottomuustoimijoiden sukupolvenvaihdos ja vastuu asunnottomuuden poistamisesta on entistä suuremmassa määrin siirtymässä kaupungeille. Myös pitkään valmisteltu sosiaali- ja terveydenhuollon rakenneuudistus toteutuessaan tuo väistämättä muutoksia kuntien ja sosiaali- ja terveydenhuollosta jatkosta vastaavien maakuntien väliseen työnjakoon ja yhteistyörakenteisiin. Tämä kaikki edellyttää suomalaisen Asunto ensin -periaatteen kokonaisvaltaista päivittämistä. Siitä nimi Asunto ensin 2.0.

Suomen Asunto ensin -periaate on nykymuodossaan mittavan yhteiskunnallisen oppimissyklin tulos. Tämä sykli on tullut päätepisteeseensä ja uusi sykli on alkanut. Vahva aloitteellisuus ja sitoutuminen Asunto ensin -periaatteen uudistamiseen avaintoimijoiden ja asumisyksiköiden keskuudessa on osoitus uuden syklin alkamisesta. Osoitus siitä on myös Asunto ensin -periaatteen toteaminen hallitusohjelmassa ja hallituksen sitoutuminen asunnottomuuden poistamiseen kahdeksassa vuodessa. Uuden oppimissyklin käynnistämiseksi toteutettiin vuoden 2019 aikana muutoslaboratorio-menetelmän avulla osallistava analyysi- ja suunnitteluprosessi, jonka tulos käsillä oleva ehdotus on. Voidaan sanoa, että jos Asunto ensin 1.0 käynnistyi Suomessa neljän viisaan miehen raportilla, Asunto ensin 2.0 käynnistyy 30 viisaan naisen ja miehen tuottamalla ehdotuksella.

Muutoslaboratoriotyöskentely

Muutoslaboratorio on Suomessa 1990-luvun puolivälissä kehitetty osallistava interventiomenetelmä, jolla tuetaan ja tutkitaan vaativia muutosprosesseja työorganisaatioissa,

⁵ Työryhmään kuuluivat lääketieteen tohtori Ilkka Taipale, toimitusjohtaja Hannu Puttonen, piispa Eero Huovinen, sosiaalijohtaja Paavo Voutilainen sekä sihteerinä toimitusjohtaja Juha Kaakinen.

yhteisöissä ja verkostoissa⁶. Muutoslaboratorio tukee kiihdytettyä ylisektoraalista, organisaatioiden välistä oppimista ja muutosta. Menetelmää on käytetty yli 30 maassa ja sen pohjalta on julkaistu runsaasti tutkimusta.⁷

Suomen asunnottomuustyön kehittämiseksi toteutettiin kolme toisiaan tukevaa Muutoslaboratoriota vuonna 2019. Ensimmäinen toteutettiin Sininauha Oy:n nuorille asunnottomille tarkoitettussa tuetussa asumisyksikössä Ruusulankatu 10 Helsingissä helmikuusta huhtikuuhun. Toinen Muutoslaboratorio toteutettiin Tampereen kaupungin ja Tampereen yliopiston koollekutsumana Tampereen asunnottomuustyössä kesäkuusta marraskuuhun. Kolmas Muutoslaboratorio toteutettiin valtakunnallisella tasolla AUNE-ohjelman, Y-Säätiön ja Verkostokehittäjät -hankkeen koollekutsumana, niin ikään kesäkuusta marraskuuhun. Asunnottomuustyön kolmeen Muutoslaboratorioon osallistui kaikkiaan 28 organisaation edustajia.

Kussakin Muutoslaboratoriossa vietiin läpi kuusi noin kahden tunnin mittaista istuntoa. Muutoslaboratoriot tukivat toisiaan. Lukuisat viittaukset Ruusulankadun asumisyksikön muutosprosessiin kahdessa muussa Muutoslaboratoriossa samoin kuin Ruusulankadun edustajan kutsuminen kertomaan kokemuksistaan Tampereen laboratoriossa osoittavat, että muutoksen tärkeä lähde yli organisaatioiden, sektorien ja hierarkiatasojen oli innovaatioissa, joita etulinjan työntekijät tekevät asiakkaidensa kanssa.

Valtakunnallisen Asunto ensin 2.0 Muutoslaboratorion pohjaksi tutkijat haastattelivat 18 asunnottomuustyön asiantuntijaa ja toimijaa. Videolle tallennettujen haastattelujen otteita käytettiin työskentelyn virittäjinä Muutoslaboratorion istunnoissa. Asunto ensin 2.0 Muutoslaboratorion työskentelyyn osallistuivat kolmihenkinen tutkijaryhmän lisäksi 27 asunnottomuustyön asiantuntijaa (osallistujalista on liite 1). Istunnot etenivät taulukon 1 mukaisesti. Istuntojen välissä osallistujat tuottivat analyyseja seuraavia istuntoja varten. Viimeisissä istunnoissa käsitellyt ehdotukset 'keihäänkärjiksi' tuotettiin työryhmissä, joihin kutsuttiin mukaan myös asiantuntijoita, jotka eivät osallistuneet itse Muutoslaboratorioon.

⁶ Engeström, Y., Virkkunen, J., Helle, M., Pihlaja, J., & Poikela, R. (1996). The Change Laboratory as a tool for transforming work. *Lifelong Learning in Europe*, 1(2), 10-17. Virkkunen, J., Engeström, Y., Helle, M. & Pihlaja, J. (1999). *Muutoslaboratorio: Uusi tapa oppia ja kehittää työtä*. Helsinki: Työministeriö.

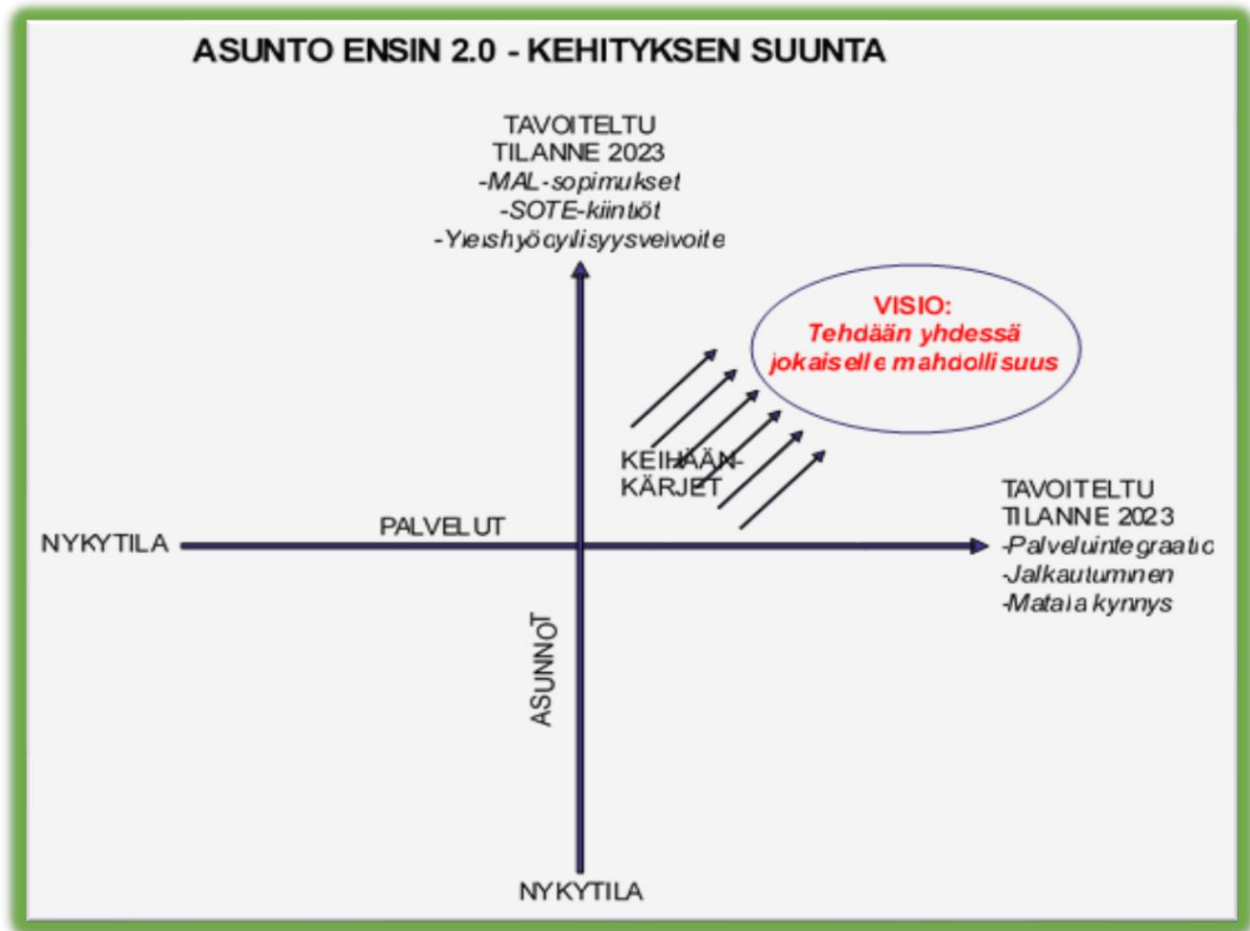
⁷ Ks. esim. Virkkunen, J. & Newnham, D. S. (2013). *The Change Laboratory: A tool for collaborative development of work and education*. Rotterdam: Sense Publishers. Sannino, A., Engeström, Y., & Lemos, M. (2016). Formative interventions for expansive learning and transformative agency. *Journal of the Learning Sciences*, 25(4), 599-633. Sannino, A., & Engeström, Y. (2017). Co-generation of societally impactful knowledge in Change Laboratories. *Management Learning*, 48(1), 80-96. Morselli, D. (2019). *The Change Laboratory for teacher training in e Entrepreneurship education*. Chaim: Springer. Vilela, R. A. & al. (Eds.) (2020). *Collaborative development for the prevention of occupational accidents and diseases: Change Laboratory in workers' health*. Chaim: Springer.

1. 07.06.2019: Osanottajat tunnistavat Suomen tämänhetkisen asunnottomuustyön ongelmat ja Asunto ensin-periaatteen kriittiset haasteet. Sovitaan Muutoslaboratorion tavoitteet ja aikataulu.
2. 14.08.2019: Osanottajat muodostavat kuvan Asunto ensin-periaatteen ja asunnottomuustyön kehityksestä Suomessa viimeisten kymmenen vuoden aikana. Tunnistetaan asunnottomuustyön kehityksen tähänastiset päävaiheet ja käännekohtat sekä sen nykyvaihe yhteisöllisen oppimisen syklissä.
3. 08.10.2019: Osanottajat mallittavat esimerkkitapausten avulla asunnottomuuden kehityspolkuja sekä niissä esiintyviä asunnottomuustyön heikkouksia ja katkoksia. Käynnistetään asunnottomuustyön kehittämisen uusien 'keihäänkärkien' hahmottelu.
4. 30.10.2019: Aloitetaan keskustelu osanottajien tuottamista asunnottomuustyön lähikehityksen 'keihäänkärjistä'.
5. 08.11.2019: Osanottajat keskustelevat asunnottomuustyön lähikehityksen vyöhykkeen päälinjoista asuntojen tarjonnan ja tukipalvelujen kehittämisen ulottuvuuksilla. Jatketaan 'keihäänkärkien' työstämistä tähdäten yhtenäiseen ja kattavaan ehdotukseen.
6. 29.11.2019: Sovitaan Asunto ensin 2.0 -vision nimestä. Viimeistellään 'keihäänkärkiä' ja päätetään tavasta, jolla ne tehdään valmiiksi ja julkistetaan.

Taulukko 1. Asunto ensin 2.0 Muutoslaboratorion istuntojen ajankohdat ja sisältö.

Muutoslaboratoriossa tuotettiin visio Suomen asunnottomuustyön lähikehityksen vyöhykkeestä (kuviokuva 1). Siinä asunnottomuustyön lähivuosisen tavoitteet on kuvattu kahdella ulottuvuudella. Pystyulottuvuus edustaa asuntojen saatavuuden vahvistamista ja vaakaulottuvuus tukipalvelujen kehittämistä. Pystyulottuvuudella tavoiteltavaa kehitystä kuvattiin avainsanoilla 'MAL-sopimukset', 'SOTE-kiintiöt' ja 'yleishyödyllisyysvelvoite'. Näiden tarkempi merkitys selviää luvussa 3. Vaakaulottuvuudella tavoiteltavaa kehitystä kuvattiin avainsanoilla 'palveluintegraatio', 'jalkautuminen' ja 'matala kynnyks'; näitä käsitellään tarkemmin luvuissa 4-8.

Kuvion oikean yläkulmaan sijoittuu asunnottomuustyön tavoiteltu lähikehityksen vyöhyke. Sen visiolle annettiin Muutoslaboratoriossa nimeksi 'Tehdään yhdessä jokaiselle mahdollisuus'. Ilmaus 'tehdään yhdessä' viittaa siihen, että asunnottomuustoimijoiden keskuudessa on muodostunut tarve kehittää Suomen Asunto ensin -periaatetta yhteistoiminnallisemmaksi ja yhteisöllisemmäksi niin, että toiminta ylittää organisaatioiden, sektorien ja päätöksenteon tasojen rajat. Samoin on entistä selvempää, että työtä on tehtävä yhdessä asiakkaiden ja asukkaiden kanssa. Ilmaus 'jokaiselle mahdollisuus' viittaa tarpeeseen rakentaa asunnottomuustyön asiakkaille pitempijänteisesti jatkuvia tuen ja yhteistyön muotoja, jotka tekevät tosiasiallisesti mahdolliseksi päihderiippuvuudesta, veloista ja mielenterveysongelmista toipumisen. Toisin sanoen Asunto ensin 2.0 ei saa tarkoittaa, että pelkkä asunnon tarjoaminen riittää.

Kuvio 1. Asunnottomuustyön lähikehityksen vyöhyke.

Vision saavuttamiseksi Muutoslaboratoriossa nimettiin ja kuvattiin kuusi 'keihäänkärkeä' eli konkreettista ehdotuskokonaisuutta: asuntojen saatavuuden vahvistaminen; vaativimpien asiakkaiden asuminen ja palvelut; työtoiminta ja arjen mielekäs tekeminen; ennaltaehkäisy, asunnottomuuden riskien varhainen tunnistaminen ja asumisen turvaaminen; päihde-, mielenterveys-, terveys- ja asumispalvelujen integraatio asunto ensin -periaatteen pohjalta sekä asumissosiaalinen työ kuntien ja kuntayhtymien rakenteisiin. Nämä ehdotukset esitellään luvuissa 3–8⁸.

⁸ Asunnottomuustyön kehittämistä palvelleita Muutoslaboratorioita koskevat analyysit ovat käynnissä ja ensimmäinen niitä koskeva artikkeli on ilmestynyt: Sannino, A. (2020). Enacting the utopia of eradicating homelessness: Toward a new generation of activity-theoretical studies of learning. *Studies in Continuing Education*. DOI: 10.1080/0158037X.2020.1725459

3. ASUNTOJEN SAATAVUUDEN VAHVISTAMINEN

Nykytilanne ja haasteet

Kohtuuhintaisten vuokra-asuntojen tarjonnan riittävyys on kansainvälisissäkin tutkimuksissa ja vertailuissa todettu keskeiseksi asunnottomuutta ennaltaehkäiseväksi rakenteelliseksi tekijäksi. Suomessa valtion tukemalla ja korkotukilainoitukseen perustuvalla ARA-tuotannolla on ollut merkittävä rooli sekä asunnottomuuden ennaltaehkäisyssä että reittinä pois asunnottomuudesta. ARA-asuntojen tarjonta selittää esimerkiksi asunnottomien perheiden pienen määrän.

MAL-sopimuksilla on voitu varmistaa ARA-asuntojen kohtuullinen määrä ja segregaaation torjumista tukeva alueellinen sekoittuminen. ARA-asuntojen tuotantomäärät erityisesti kasvukeskuksissa eivät kuitenkaan vastaa tarpeeseen. Ongelmana on myös tuotannon sykliisyys, ARA-tuotanto on vilkkaimmillaan talouden matalasuhdanteessa. ARA-tuotannon rahoitusehdot eivät kaikilta osin vastaa tämän päivän rahoitusmarkkinoiden tilannetta ja ehtojen jäykkyys voi myös johtaa vuokratason, joka on lähellä vapaarahoitteisten markkinoiden vuokratasoa eikä sitä voi nimittää kohtuuhintaiseksi.

Yleishyödyllisillä vuokranantajilla, mukaan lukien kuntien vuokraloyhtiöt, on kuitenkin käytössään huomattava asuntokapasiteetti, josta myös vuosittain vapautuu suuri määrä asuntoja. Lähes puolet kaikista häädöistä tapahtuu yleishyödyllisiltä toimijoilta, erot toimijoiden välillä ovat selviä riippuen esim. asumisneuvonnan hyödyntämisestä ja sen organisoinnista. Häätöjä on merkittävästi vähemmän niillä toimijoilla, joilla asumisneuvonta on järjestetty hyvin (esimerkkinä Helsingin kaupunki, jossa tiedonkulun ja ylisektorisen yhteistyön toimivuus on avainasemassa). Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus (ARA) asukasvalintaohjeet ovat sen verran väljiä ja tulkinnanvaraisia, että erittäin kiireelliseen ryhmään kuuluu paljon muitakin hakijoita kuin tosiasiallisesti asunnottomia. Samoin uusien kohteiden asukasvalinnassa on huomioitava asukasrakenteen tasapainoisuus.

Ongelmista huolimatta on selvää, että kuntayhtiöiden ja muiden yleishyödyllisten toimijoiden asuntokapasiteetti tarjoaa merkittävän potentiaalin sekä asunnottomuuden ennaltaehkäisyyn, että sen poistamiseen. Miten tätä asuntokapasiteettia voitaisiin hyödyntää nykyistä paremmin asunnottomuuden poistamisessa?

Toimenpide-ehdotukset

1. Sekä asunnottomuuden ennaltaehkäisy että poistaminen edellyttävät riittävää kohtuuhintaista ARA-vuokra-asuntokantaa. Tämän turvaamiseksi MAL-sopimuksissa ARA-asuntojen tuotantotavoitteen tulee olla vähintään 35% uudistuotannosta.

2. MAL-sopimuksissa määritellään kaupunkikohtaiset asunnottomuuden puolittamistavoitteen mukaiset määrälliset asuntotavoitteet. Kaupunki voi itse määritellä mikä osa asunnoista osoitetaan uudesta, rakennettavasta kannasta, olemassa olevasta vuokra-asuntokannasta, asuntoja hankkimalla tai vuokraamalla niitä. Määrälliset tavoitteet ovat kuitenkin niin suuria, että asuntojen osoittamiseen tarvitaan vaihtoehtoja.

3. Osoitettavien asuntojen kohdentuminen asunnottomana oleville henkilöille varmistetaan määrittelemällä heille riittävä määrä asuntoja kunnallisesta vuokra-asuntokannasta. Em. asuntojen osoittaminen perustuu toimijoiden yhteisesti määrittelemiin asunnottomuuden kriteereihin.

4. Kaupunkien tontinluovutusehtoihin lisätään yleishyödyllisyysvelvoite. Kaupungin luovuttaessa tontteja markkinaehtoisille toimijoille erikseen sovittava määrä (esimerkiksi 5%) asunnoista tulee varata kaupungin sosiaali- ja terveystoimen osoittamille asunnottomille asunnonhakijoille. Kaupungit osaltaan varmistavat riittävän tuen asunnottomille osoitettuihin asuntoihin asumissosiaalisen työn avulla.

4. VAATIVIMPIEN ASIAKKAIDEN ASUMINEN JA PALVELUT

Nykytilanne ja haasteet

Kaikkein vaativimpien asiakkaiden asuttaminen ei nykyisellä asunto- ja palvelutarjonnalla onnistu riittävän hyvin. Vaativimmilla asiakkailla tarkoitetaan henkilöitä, joilla ongelmat ovat usein kasautuneita ja jotka myös ovat toistuvasti asunnottomina. Näillä henkilöillä on usein samanaikaisia kasautuneita ja asumisen onnistumista haittaavia tekijöitä, jotka ovat toistuvan asunnottomuuden ja palvelujen kohtaamattomuuden taustalla. Sellaisia ovat esimerkiksi pitkään jatkunut päihdeongelma ja väkivaltainen käytös, hoitamaton mielenterveysongelma ja rikollinen elämäntapa. Vankilasta asunnottomaksi vapautuneet edustavat asunnottomissa tilastollisesti suurta joukkoa, sillä vuosittain noin 2000 henkilöä, pääosin lyhyitä tuomiota suorittavia, vapautuu ilman asuntoa. Vaikeana kysymyksenä nähdään myös piilossa oleva ja siten myös palveluista sivuun jäävä asunnottomuus. Esimerkiksi naisten asunnottomuus on jäänyt usein havaitsematta, asunnottomien naisten tarpeet ovat samalla jääneet osin tunnistamatta ja liian vähälle huomiolle. Myös nuorten asunnottomuus on kasvavaa ja usein piiloasunnottomuutta. Niiden asukkaiden lukumäärästä ja palvelutarpeista, joiden asuminen ei onnistu nykyisissä asunnottomien asumispalveluissa, ei ole riittävän tarkkaa tietoa.

Asunnottomilla naisilla ja nuorilla on erityisiä tarpeita, jotka pitää tunnistaa, jotta heille sopivia palveluja pystytään kehittämään. Piiloon jäävä asunnottomuus on useimmiten yöpymistä ja kiertelyä tuttuun ja sukulaisten luona. Katuasunnottomuus on Suomessa kuitenkin vähäistä. Naisten asunnottomuuteen liittyvät usein väkivallan kokemukset, sekä seksuaalinen hyväksikäyttö yösijan vastineeksi. Nuorten asunnottomuus on yleensä lyhytaikaista kavereiden luona majailua. Siihenkin liittyy riskitekijöitä, kuten hyväksikäyttö ja päihteiden käytön lisääntyminen.

Vaativimman asunnottomien ryhmän tarpeita vastaavia asumispalveluita ei ole riittävästi. Kaikissa kunnissa ei ole myöskään saatavilla asunto ensin -periaatteella toimivia asunnottomien palveluja. On myös mahdollista, että palvelut ovat asiakkaan kannalta saavuttamattomissa tai asiakkaan tarpeet eivät ole palvelujen järjestämisestä vastaavan tahon tiedossa. Lisäksi yhteisenä huomiona todettiin, että asunto ensin -mallia toteutetaan ajoittain liian passiivisesti suhteessa sellaisten asunnottomien tarpeisiin, joilla on laaja-alaisia ja akuutteja tuen tarpeita. Vaativimman asunnottomien ryhmän tuen tarpeisiin vastaaminen edellyttää ammattilaisilta erityistä osaamista. AUNE-ohjelman aikana on noussut esiin esimerkiksi traumatyön osaamisen tarve ennen kaikkea asunnottomina olleiden naisten kanssa työskennellessä.

Lisäksi asumispalvelujen tuottajat asettavat edelleen asunto ensin -periaatteen vastaisia ehtoja asukkaille. Tässä on paikkakuntakohtaisia ja myös palveluntuottajalähtöisiä eroja. Palveluntuottajien toiminnan johdonmukainen ohjaus ja valvonta eivät ole vielä riittävällä tasolla, eikä asiakkaiden oikeus saada kunnasta nimetty omatyöntekijä aina toteudu. Muutos johdonmukaisempaan käytäntöön palveluntuottajasta ja paikkakunnasta riippumatta tarvitsee tuekseen henkilöstön ja myös johdon jatkuvan koulutuksen. Lisäksi kokemusasiantuntijuuden yhdistäminen ammattilaistyöhön näyttää olevan tuloksellista asumisen kriisitilanteiden ratkaisemisessa.

Toimenpide-ehdotukset

5. Asunnottomien palvelujen hankinnoissa asetetaan etusijalle Asunto ensin -mallin mukaiset asumisratkaisut. Palvelutuottajien toiminnan johdonmukaisuutta suhteessa asunto ensin -periaatteen toteutumiseen valvotaan koko sopimuskauden ajan.
6. Kunnat ottavat vastuuta riittävästä asuntojen ja asumisen onnistumista turvaavien palvelujen tarjonnasta erityisesti heikoimmassa asemassa ja intensiivisen tuen tarpeessa oleville kuntalaisille.
7. Sosiaalihuoltolain mukainen omatyöntekijä ottaa vastuun erityisen tuen tarpeessa olevan asiakkaan asumisen turvaamisesta ja muiden tarvittavien palvelujen saavutettavuudesta koko asiakkuuden ajan.
8. Asumisen kriisitilanteissa sosiaalihuoltoon saadaan yhteys välittömästi. Asumissosiaalinen kriisiytyö turvataan osana kunnallista sosiaalipäivystystä.
9. Kiireellisen asumisen järjestäminen on sekä asuntotoimen että kunnan sosiaalihuollon vastuulla. Jokaisessa kunnassa sovitaan järjestelystä, jolla varmistetaan sosiaalipäivystyksen käyttöön riittävästi turvallisia asumisratkaisuja/asuntoja. Lisäksi varmistetaan omatyöntekijän ja päivystysluonteisen työn tiivis yhteys.
10. Henkilöstön koulutuksessa otetaan huomioon eri asiakasryhmien, kuten asunnottomien naisten erityistarpeet sekä väkivalta- ja traumatyön osaaminen.
11. Myös päihdehuollon asumispalvelut toteutetaan lähtökohtaisesti vuokrasopimusperustaisesti ja varmistaen asukkaan asuminen turva, vaikka päihdeettömyys ei onnistuisikaan.
12. Sosiaalihuollon ja Kelan yhteistyötä kehitetään asunnottomien asiakkaiden asioiden kokonaisvaltaisessa käsittelyssä varmistaen, että ainakin vaativimmat asunnottomien ryhmät ohjautuvat aina asiakasvastaavapalveluun tai toisena vaihtoehtona ratkaisutoiminnan puolella olevaan monialaiseen palveluun, jossa tehdään yhteistyötä sosiaalihuollon kanssa. Hyvänä esimerkkinä Tampereella toteutettu yhteistyö, jossa Kelassa on nimetty tietyt käsittelijät juuri tälle kohderyhmälle.

Toimenpide-ehdotusten taustaksi

- Asiakkaan valinnanvapaus voi toteutua vain, jos asumisyksiköjä ja asuntoja on riittävästi
- Asunto ensin -malli ei toteudu valtakunnallisesti, ja vaikuttamistyötä on jatkettava
- Kunnissa on arvioitava vaativimman asunnottomien ryhmän todellinen lukumäärä. Suurin osa asiakasryhmästä onnistuu Asunto ensin -mallin mukaisessa asumisessa.
- Asunto ensin -mallissa asiakkaalle tarjotaan vuokra-asunto toistaiseksi voimassa olevalla vuokrasopimuksella ja asumiseen tarvittava tuki kynnyksettömästi. Tämä ei toteudu, jos palveluntuottaja voi asettaa esimerkiksi päihdeettömyys vaatimuksen asumiselle. Asunto ensin -mallin mukaista palvelua tuottavalta palveluntuottajalta tulee edellyttää palvelukuvauksen mukaista toimintaa koko sopimuksen ajan.
- Myös päihdehuollon asumispalvelut tulee toteuttaa vuokrasopimusperusteisesti ja varmistaen, ettei asukas joudu toistuvasti asunnottomaksi

- Jokaisessa kunnassa tulee olla kynnyksetön asumistarpeet tunnistava asiakas- ja palveluohjaus, josta arviointi- ja asumisprosessi alkaa. Asumistarpeet tunnistavia asiakas- ja palveluohjauskäytäntöjä kehitetään valtakunnallisesti osana sote-uudistuksen toteutusta. Arviointi- ja asumisprosessissa laaditaan asiakkaan kanssa yhteistyössä kirjallinen asumissuunnitelma, johon sisältyy myös palvelulupaus.
- Asiakkaalla tulee olla mahdollisuus ilman asumisen katkeamista siirtyä tukitarpeen muuttuessa toiseen asumismuotoon. Palveluntuottajalla tulee myös olla mahdollisuus neuvotella tilaajan kanssa tuen tason muutoksesta asiakkaan tuen tarpeen oleellisesti muuttuessa
- Hajasijoitettuja asuntoja on hyvä saada lisää asumisyksikköjen läheisyyteen, jotta saavutettu luottamusta työntekijöiden ja asukkaan välillä voidaan hyödyntää myös itsenäisemmän asumisen onnistumisen turvaamisessa.

Lupaavia esimerkkejä:

Jyväskylän katulähetys, Ensiaskel – asunnot

<http://www.jkl.fi/asumis-ja-paivakeskuspalvelut/>

Via Dia Tampere, Kadulta kotiin – hanke

<https://www.viadia.fi/pirkanmaa/kadulta-kotiin-hanke/>

VVA ry, Sällikoti

<https://vvary.fi/asumispalvelut/>

Diakonissalaitoksen Hoiva Oy, Auroratalo

<https://www.hoiva.fi/kunta-asiakkaille/asumispalvelut/>

Sininauha Oy, Ruusulankatu

<https://www.sininauhakoti.fi/asumisyksikot-ja-asunnot/ruusulankatu-helsinki/>

Diakonissalaitoksen Hoiva Oy, Wärttinä II Järvenpäässä

<https://www.hoiva.fi/kunta-asiakkaille/asumispalvelut/tuettu-asuminen/warttina2/>

Espoon allianssi

<https://www.essi-allianssi.fi/>

Sininauhasäätiön Starttikodit

Bauenwohnenarbeiten, Köln

<http://www.bauenwohnenarbeiten.de>

”Freak Houses” toimivat pientaloratkaisut, Tanska.

5. TYÖTOIMINTA JA ARJEN MIELEKÄS TEKEMINEN

Nykytilanne ja haasteet

Arjen mielekkään toiminnan järjestäminen on tärkeä osa sosiaalista kuntoutusta ja asunnottomuuden vastaista työtä. Tällä hetkellä asunnottomien asumispalveluissa ei kuitenkaan tarjota asukkaille tasavertaisia mahdollisuuksia mielekkääseen toimintaan. Säännöllistä sitoutumista vaativa toiminta ei ole realistinen vaihtoehto kaikille. Myöskään asumispalvelujen hankinnoissa ei ole riittävästi huomioitu osallisuutta edistävän toiminnan vaatimia resursseja eikä määritelty toiminnalta vaadittavia sisältöjä. Y-Säätiön koordinoimassa Toimekas -hankkeessa⁹ on jäsennetty sosiaalisen kuntoutuksen toiminnallista kokonaisuutta asunnottomien asumispalveluihin ja laadittu muun muassa matalan kynnyksen mielekkään arjen toiminnan opas.

Asunnottomien asumispalveluja tarjoavat palveluntuottajat tekevät jo varsin paljon yhteistyötä, mutta asiakkaiden osallisuutta edistävät toiminnot rajautuvat vielä liian paljon oman palveluntuottajan tarjontaan ja asiakkaiden aidot valintamahdollisuudet ovat ohuet. Tarvetta on ratkaisulle, jossa asiakas voi asuinpaikasta ja palveluntuottajasta riippumatta hyödyntää tarjolla olevia osallisuutta edistäviä palveluja tarpeensa mukaan. Kansainvälisiä esimerkkejä tämän tyyppisistä ratkaisuista löytyy paljon, mutta Suomessa asiassa ollaan vielä varsin alussa. Kynnyksettömästi mielekästä tekemistä, koulutusta ja erilaisia työllistymisen polkuja asumispalvelujen asiakkaille tarjoava, palveluntuottajien yhdessä toteuttama, yhteiskunnallinen yritys voisi vastata tähän tarpeeseen.

Uuden ratkaisun päälinjoja

Asiakkaan tarpeisiin vastaava, toimintakykyä ylläpitävä ja edistävä toiminta voidaan toteuttaa muun muassa työtoimintana. Toiminta tulee toteuttaa asukaslähtöisesti siten, että työtoimintapäivillä on selkeä ja toistuva rakenne. Osallistumisaika voi vaihdella esimerkiksi tunnista neljään tuntiin, asiakkaan voimavarojen mukaisesti. Toimintaan voi esimerkiksi ilmoittautua arkipäivisin klo 9 ja klo 12 ja päivä päättyy klo 14. Työtoimintaa organisoivat siihen nimetyt työntekijät (työvalmentajat), jotka suunnittelevat työtehtävät ja kehittävät toimintaa yhdessä asukkaiden kanssa.

Työvalmentajien tehtävänä on ohjata osallistujia yksilöllisesti ja luoda yhdessä osallistujien kanssa turvallinen, kannustava, keskusteleva ja merkityksellinen ilmapiiri. Työvalmentajat varmistavat kaikille turvallisen toimintaympäristön muun muassa arvioimalla osallistujien päivittäistä fyysistä ja psyykkistä kuntoa suhteessa työtehtäviin. Yhteisöllisiin menetelmiin perustuvassa työtoiminnassa osallistujilla on aito mahdollisuus vaikuttaa toiminnan organisointiin. Vaikuttaminen mahdollistetaan säännöllisillä viikkokokouksilla, joissa toimintaan liittyvät säännöt luodaan yhdessä henkilökunnan ja asukkaiden kanssa. Yhdessä sopimisella tavoitellaan turvallista yhteisöä, jonka kynnyks ei ole kenellekään liian korkea. Työtoiminnan työtehtävät voivat olla hyvin erilaisia riippuen toimintaympäristöstä. Yleisimpiä työtehtäviä ovat muun muassa siivoustyöt, kahvilatyöt, ruuanlaitto, pesula- ja ompelutyöt, remontointi- ja korjaustyöt, erilaiset käsi- ja askartelutyöt, tavaroiden kantaminen ja toimittaminen sekä ympäristöön liittyvät puhdistus- ja siivoustyöt.

⁹ <https://ysaatio.fi/mielekas-tekeminen-torjuu-asunnottomuutta>

Osana asunnottomien asumispalveluja järjestettävässä matalan kynnyksen työtoiminnassa tavoitteena on tarjota asukkaiden arkeen mielekästä tekemistä, ehkäistä yksinäisyyttä, harjoitella sovitusti paikalla olemista ja aikatauluja, vahvistaa yhteistyö- ja vuorovaikutustaitoja sekä lisätä kokemusta yhteisöön kuulumisesta. Matalan kynnyksen työtoiminta vahvistaa myös elämänhallinnan taitoja, auttaa tunnistamaan omia voimavaroja sekä usein vähentää myös päihteidenkäyttöä. Matalan kynnyksen työtoiminnan osallistujille pyritään räätälöimään mahdollisuuksien mukaan hyvin yksilöllisiä työtehtäviä, joita voidaan suorittaa fyysiset rajoitteet huomioiden (esimerkiksi istualtaan järjestettävät työtehtävät). Matalan kynnyksen työtehtäviä voidaan antaa myös asukkaalle oman kodin siivous- ja kunnossapitotehtäviin.

Työtoiminta toimii samoin peruseriaatteen kuin matalan kynnyksen työtoiminta, mutta on tavoitteellisempaa. Molempien tavoitteena on tukea asukkaan itsenäistä selviytymistä arjen asioista motivoimalla ja tukemalla itsenäisiin ratkaisuihin. Tavoitteena on myös ehkäistä asumisen ongelmia, yksinäisyyttä ja päihteiden liikakäyttöä sekä vahvistaa päivärtyä. Työtoiminta mahdollistaa myös onnistumisen kokemuksen ja itseluottamuksen kasvun.

Sosiaalihuollon asiakkaat voivat asumispalvelun työ- tai päivätoiminnassa saada verovapana sosiaalietuna tuloverolain (1535/1992) 92 §:n ensimmäisen momentin 23 kohdan mukaisesti enintään 12 euron toiminta- tai muulla nimellä olevaa avustusta. Tällä on tarkoitus tukea muun muassa asiakkaan kuntoutumista. Esimerkiksi Pelastusarmeijan asumispalvelujen työtoiminnassa asukkaat saavat niin sanottua ahkeruusrahaa 2€/tunti enimmillään 8€/päivä ja korvaus maksetaan mahdollisuuksien mukaan käteisellä päivän päätteeksi.

Osana asunnottomien asumispalveluja voidaan organisoida myös lakisääteistä¹⁰ kuntouttavaa työtoimintaa tai työelämään suuntaavaa työkokeilua niihin oikeutetuille. Toimintaan voivat osallistua myös organisoivan toimijan ulkopuolella asuvat asukkaat, kuten asumispalvelujen entiset asukkaat. Kuntouttava työtoiminta on sosiaalipalvelu, jonka alkamisesta sovitaan aktivointisuunnitelmassa. Työkokeilu on puolestaan TE-hallinnon järjestämä palvelu. Kuntouttavassa työtoiminnassa työskennellään sopimuksen mukaan pitäen kiinni aikatauluista. Kuntouttavan työtoiminnan ja työkokeilun tavoitteina on muun muassa harjoitella, vahvistaa ja kerrata työelämän perussääntöjä ja valmiuksia.

Treamer -sovellusta hyödyntävä keikkapooli on lupaava uusi käytäntö, jonka avulla on työllistetty mm. asumispalvelujen asukkaita lyhyisiin keikkatoihin. Asukkaat kirjautuvat ja vievät tietonsa sovellukseen, jonka jälkeen työntarjoaja tarjoaa työtehtäviä sovelluksen avulla. Työn suorituksen jälkeen työntarjoaja antaa arvostelun suoritetusta työtehtävästä. Palkka ja kaikki muut kulut kulkevat sovelluksen kautta. Käytäntöä voisi hyödyntää vielä laajemmin asumispalvelujen asukkaiden työllistämiseksi. Asumisyksiköillä voisi olla esimerkiksi yhteinen asukkaista koottu työntekijäpooli, johon yksiköt voisivat tarjota erilaisia työtehtäviä.

Yhteiskunnallisen yrityksen (social enterprise) tarkoitus on yhteiskunnallisen hyvän tuottaminen. Tyypillisesti yritys perustetaan halusta tuoda ratkaisu yhteiskunnalliseen haasteeseen. Yritysten toiminta on kannattavaa, mutta arvopohjaista ja siksi ne eivät ensisijaisesti tavoittele voittoa omistajilleen. Maailmalla on paljon esimerkkejä yhteiskunnallisista yrityksistä. Yritykset toimivat monilla aloilla ja Englannissa ne täydentävät myös sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita.

¹⁰ <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010189>
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120916>

Asunnottomuustyöhön olisi hyvä saada yhteiskunnallisia yrityksiä myös Suomessa, jotka voisivat olla kolmannen sektorin toimijoiden yhdessä pyörittämiä. Esimerkkinä Helsingissä Diakonissalaitos, VVA ry, Pelastusarmeija, Sininauha ja Y-Säätiö voisivat perustaa yhteisen yhteiskunnallisen yrityksen Helsinkiin. Kyseessä voisi olla esimerkiksi kahvilan nimikkeen alla toimiva monitoimitila ja neuvontapiste, joka toimisi myös alueen olohuoneena, johon olisi kaikkien alueen ihmisten mukava tulla. Kahvilassa myytävät tuotteet valmistettaisiin pääsääntöisesti yksiköiden työtoiminnassa heidän omissa toimipisteissään, joista ne toimitettaisiin kahvilaan joka aamu. Kahvilatuotteiden suhteen tavoitteena olisi ”hävikkinä” eli mikäli tuotteita jäisi päivän päätteeksi myymättä, ne lahjoitettaisiin yksiköiden asukkaille. Kahvilassa olisi myytävänä myös yksiköiden työtoiminnassa valmistettuja tuotteita, esimerkiksi käsitoita. Yksiköt voisivat mainostaa ja tarjota kahvilan tiloissa yksiköiden työtoiminnan palveluita, joita voisivat olla esimerkiksi siivousapu, muuttoapu, pienet remonttityöt, mattojen pesu ja tamppaus sekä pyörien pesu. Alla esimerkki Liverpoolissa Englannissa toteutetusta vastaavan tyyppisestä toiminnasta.

The Back Kitchen Liverpool tarjoaa ohjelman asunnottomille ja entisille asunnottomille. 10 viikkoa kestävä ohjelman tarkoituksena on, että jokaisella olisi tämän jälkeen perustaidot ravintola- ja kahvila-alalta ja näin he pääsisivät työllistymään eteenpäin työmarkkinoille. Ohjelma ei keskity pelkästään alalla tarvittaviin taitoihin, vaan siihen liittyy tiiviisti myös hyvinvointi sekä terveys- ja mielenhallinnan osiot. Ohjelman läpikäyneillä on alan perusosaamisen lisäksi myös työkaluja, joita jokapäiväisessä työelämässä tarvitaan. Ohjelman on todettu olevan hyvin tehokas ja 90% sen läpikäyneistä työllistyy muihin toimipaikkoihin.

Muurinmurtajat

Muurinmurtaja tarkoittaa toimenpiteitä, joilla pyritään siihen, että palveluiden käyttäjillä on mahdollisuus käyttää palveluita ristiin ilman, että ne sulkevat toisiaan pois riippuen siitä kenen palveluntarjoajan kirjoilla palvelun käyttäjä on. Näin vähennetään siirtymiä, joissa asiakkaan koko tukitaho vaihtuu kerralla ja mahdollistetaan yhteistyön jatkuminen pidempään tutun omatyöntekijän kanssa.

Asunnottomien asumispalvelujen hankinnoissa tulee entistä paremmin huomioida se, että palveluntuottaja voi tarjota samaan kilpailutukseen asumisyksikkömuotoista asumista, hajasijoitettua asumista tai pelkkää asumisen tukea. Näin mahdollistetaan pidempien asiakassuhteiden rakentuminen. Tärkeää on myös kyetä tarvittaessa turvaamaan asukkaiden siirtyminen asumismuodosta toiseen ilman katkoksia asumisessa ja palveluissa.

Arjen mielekkään toiminnan järjestäminen tulisi ottaa huomioon tulevissa asunnottomien asumispalvelujen hankinnoissa esimerkiksi määrittelemällä millä resursseilla, kuinka usein, millä henkilökunta määrällä ja koulutuksella toiminta tulee järjestää.

Toimenpide-ehdotukset

13. Matalan kynnyksen toiminta sosiaalisen kuntoutuksen avulla ja asukkaan toimintakyvyn mukaan tehdään mahdolliseksi kaikissa asunnottomien asumispalveluissa.

14. Yhteiskunnallisella yrityksellä mahdollistetaan koulutus- ja työpolkujen löytyminen. Tämä toteutetaan usean eri toimijan uudella rajat rikkovalla yhteistyöllä.

15. Palvelut eivät sulje toisiaan pois riippuen siitä, kenen palveluntuottajan asiakkaana olet. Laajennetaan mahdollisuuksia asukkaiden omille valinnoille.

6. ENNALTAEHKÄISY, ASUNNOTTOMUUDEN RISKIEN VARHAINEN TUNNISTAMINEN JA ASUMISEN TURVAAMINEN

Nykytilanne ja haasteet

Asunnottomuuden ennaltaehkäisy on laaja kokonaisuus, joka liittyy mm. asuntotuotantoon, vuokraustoimintaan, asumisen onnistumista ja arjen hallintaa tukeviin palveluihin, työllisyyteen ja yksilön taloudenhallintaan, perheiden hyvinvointiin sekä kotoutumiseen.

Asunnottomuusohjelmien ulkopuolisen arvioinnin mukaan asunnottomuusriski koskettaa yhä laajempia ihmisryhmiä ja liittyy yhä enemmän taloudellisiin ongelmiin, kuten ylivelkaantumiseen sekä kohdistuu erityisesti syrjäytymisvaarassa oleviin nuoriin.

Ulosotto Suomessa, ulosottolaitoksen tilastoja vuodelta 2017 julkaisun¹¹ mukaan häätöjä toteutettiin vuonna 2017 peräti 2 201 kappaletta. Määrä on lähes 22 % enemmän kuin vuonna 2016, eli häätöjen määrä kasvoi vuonna 2017 poikkeuksellisen paljon. Huomionarvoista on myös se, että vuonna 2017 vireille tulleista häädöistä päätyi häädön toimeenpanoon noin 31 %. Vuonna 2018 toimeenpantujen häätöjen määrä oli 2 337 kappaletta eli noin 6 % enemmän kuin vuonna 2017. Yksi selitys häätöjen määrän kasvulle oli todennäköisesti vuoden 2017 alussa toteutettu toimeentulotuen perusosan maksatuksen siirto Kelan hoidettavaksi. Kasvua selittänee myös haasteet vuokralaisten oman talouden hallinnassa, mihin viittaa luottotietomerkintöjen määrän jo jonkin aikaa jatkunut kasvu.

Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskuksen (ARA) tilaaman asumisneuvontaselvityksen¹² mukaan asumisneuvontaa toteutetaan Suomessa varsin laajasti ja ARAn määritelmän mukaista asumisneuvontatyötä järjestetään Suomessa vähintään 54 kunnassa. AUNE -ohjelman toteutukseen osallistuneissa kaupungeissa työskenteli vuonna 2019 jo 92 asumisneuvojaa. Asumisneuvontatyöhön kehitettiin myös uusia työmuotoja. Asumisneuvontaa ei ole kuitenkaan tarjolla kaikille sitä tarvitseville (esimerkiksi yksityisissä vuokra-asunnoissa asuville) ja Helsingistä puuttuu asumisen neuvontapaikka, jossa kaupunkilainen saisivat konkreettista apua asunnonhakuun ja muihin asumisen ongelmiin tarvittaessa omalla kielellään. Asumisneuvontaan ei myöskään ole yhteisiä valtakunnallisia käytänteitä ja neuvontaa toteutetaan usein avustusrahoituksella tai hankemuotoisena.

Asunnottomuuden riskitekijöiden varhainen tunnistaminen ja puheeksi otto ei ole palvelujärjestelmässä systemaattista. Asumisen puheeksi ottamisen osaaminen on nostettu esiin ja toimintamalleja asumisen puheeksi ottamiseen on luotu, mutta käytäntö ei ole vielä levinnyt eri sektoreille. Talous- ja velkaneuvontaa ei ole riittävästi tai oikea-aikaisesti saatavilla, eikä se kytkeydy riittävän johdonmukaisesti asumisneuvontaan tai muuhun asumisen turvaan. Peliongelmat kriisiytyvät liian usein häätöuhkaan. Neuvontapalvelut tavoittavat ihmiset usein liian myöhään ja ylivelkatilanteet ovat entistä vaikeammin ratkaistavissa.

¹¹https://valtakunnanvoudinvirasto.fi/material/attachments/vvv2/vvlliitteet/IrJgBnOAx/Ulosotto_Suomessa_2017.pdf

¹² Asumisneuvonta Suomessa. 2019. Oosi, Kortelainen, Karinen, Jauhola, Luukkonen. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskuksen raportteja 2/2019. <https://www.ara.fi/download/noname/%7B96F10A1A-248F-486E-8F83-C2E73186F8AC%7D/146422>

Lupaavat uudet käytännöt Suomessa

Asumisneuvonta on osoittautunut tehokkaaksi tavaksi ehkäistä häättöjä ja turvata asumista. AUNE ohjelmakaupungeissa työskennelleet asumisneuvojat tekivät 5 438 häättöä estävää interventiota vuonna 2019. Helsingin kaupungin asumisneuvontatyön tiimiin palkattiin psykiatrinen sairaanhoitaja tuomaan erityisosaamista mielenterveysongelmista kärsivien asukkaiden kanssa työskentelyyn sekä käynnistettiin asumiskummitoiminta tukemaan maahanmuuttajien asumisen onnistumista. Vapaaehtoisia, koulutettuja asumiskummeja on kaikkiaan 34 henkilöä. ARAn arvion mukaan Helsingin asumisneuvontatyön kustannuksia vähentävä nettovaikutus vuonna 2019 oli peräti 6,5 M€.

Asumisen neuvontaa tarjottiin vuoden 2019 lopulla yli puolessa nuorten ohjaamoista, 18 ohjaamossa vähintään kerran viikossa sekä 13 ohjaamossa harvemmin kuin kerran viikossa tai etänä. Vuonna 2019 asumisasiat olivat viidenneksi kysytyin yksilötapaamisten aihe, ja ohjaamon kautta löysi asumisratkaisun yli 300 nuorta. NAL hallinnoimalla Onnistu asumisessa -hankkeella on tärkeä rooli asumisen neuvonnan vahvistamisessa ohjaamoissa.

Asuminen ja talous puheeksi -välineitä ja käytäntöjä on kehitetty ARAn hallinnoimissa AKU- ja ASTA-hankkeissa. Esimerkkeinä asumisen puheeksi ja talous puheeksi -lomakkeet https://www.ara.fi/fiFI/Ohjelmat/Asunnottomuuden_ennaltaehkaisyn_kuntastrategiat/Materiaalit/Tyokalut

Jalkautuvasta talousohjauksesta on hyviä kokemuksia, esimerkkeinä kohtaamispaikkoihin ja ruokajakeluun jalkautuva talousohjaus, kotiin vietävä neuvonta ja velkainfot kuntoutusryhmille Espoossa. Asumisyksiköihin jalkautuva velkaneuvonta Hyvinkäällä ja Espoossa sekä kotiin jalkautuva työpari Helsingissä. ASTA -hankkeessa on myös käynnissä useita mielenkiintoisia pilotteja, kuten talousneuvola sote-keskuksessa ilman ajanvarausta, vuokravelkaryhmät ja neuvontapäivystys ilman ajanvarausta.

Uuden ratkaisun päälinjat

Hallitusohjelmaan on kirjattu, että *asumisneuvonnan saatavuuden parantamiseksi tehdään asumisneuvonnasta lakisääteistä ja osoitetaan siihen riittävät resurssit. Turvataan riittävä asumisneuvonta yhdessä kuntien kanssa. Asumisneuvontaa on oltava tarjolla asumismuodosta riippumatta.* Lakisääteistäminen on hyvä asia, mutta lakivalmistelussa tulee huomioida seuraavat näkökulmat:

- Asumisneuvonnan käsite kaipaa selkiyttämistä
- Asumisneuvonnan moninaiset organisointi ja toteutustavat tulee turvata
- Järjestöissä tehtävää STEA-avusteisen asumisneuvontatyön jatkuminen tulee turvata lakisääteistä asumisneuvontaa täydentävänä toimintana.

Asumisneuvonnan kehittämistä tulee jatkaa, työkäytäntöjä yhtenäistää ja asumisneuvojen koulutusta kehittää. Asumisneuvojan osaamisvaatimukset tulee myös määrittää.

Asuminen- ja talous puheeksi osaamista tulee lisätä palvelujärjestelmän eri sektoreilla ja asumissosiaalinen orientaatiota tulee laajentaa palvelujärjestelmää leikkaavaksi periaatteeksi. Asumisen neuvonta tulee laajentaa kaikkiin ohjaamoihin. Tulevaisuuden sote-keskusten kanssa yhteistyössä rakennetaan kussakin kunnassa tarpeenmukaiset matalan kynnyksen

asumisneuvonnan ja talousohjauksen mallit. Yhteistyökäytäntöjä Kelan, sosiaalityön, asumisneuvonnan ja asumispalvelujen välillä tulee edelleen kehittää ja tiedonkulkua toimijoiden välillä tehostaa.

Toimenpide-ehdotukset

16. Asumisneuvonnan saatavuutta lisätään. Neuvonnalle varmistetaan riittävä ja monikanavainen rahoitus. Asumisneuvonnan lakisääteistämiseen liittyvän mahdollisen tehtäväkuvien ja mallien yhtenäistämisen rinnalla turvataan asumisneuvonnan erilaisten järjestämistapojen ja monimuotoisuuden säilyminen.

17. Vuokranantajien ja Kelan kanssa tehtävään yhteistyöhön luodaan vakioidut prosessit ja seurantamittarit. Kuntien ja Kelan välistä yhteistyötä kehitetään edelleen varhaisen puuttumisen suuntaan mm. vuokravelkoja koskevien käytäntöjen osalta.

18. Asumisneuvonta liitetään keskeisenä ehkäisevänä toimintana valtion ja kuntien asunnottomuusohjelmiin. Asumissosiaalisen työn osaamista vahvistetaan kuntien sosiaali- ja terveyspalveluissa.

19. Asumisneuvonnan sekä talous- ja velkaneuvonnan rakenteellista yhteistyötä kehitetään siten, että taloudellisista syistä johtuvan asunnottomuusriskin tunnistamista tehostetaan.

20. Vuokra-asukkaiden talousongelmien ehkäisy -hankkeessa (ASTA) koottavan sähköisen työkalupakin sekä työkalujen käyttöön otolle tarjottavan tuen avulla vahvistetaan asumistoimijoiden valmiuksia talouskysymysten käsittelyyn. ASTA-hankkeen kokeiluista syntyvät toimivimmat ennaltaehkäisyn mallit juurrutetaan kuntiin.

21. Talousneuvonnan saavutettavuutta edistetään lisäämällä digitaalisia sekä jalkautuvia neuvontapalveluja. Asumista ja taloutta tarkastellaan kokonaisuutena puheeksi oton ja ohjauksen yhteydessä.

22. Monialaisuutta vahvistetaan ennaltaehkäisyn kaikilla tasoilla. Asunnottomuuden riskitekijöiden tunnistamisen, asumisen ja talouden puheeksi oton sekä palveluohjauksen työkalut levitetään kaikkiin palvelupisteisiin.

23. Asumissosiaalinen orientaatio ja asumisneuvonnan verkostomainen työote otetaan palvelujärjestelmää leikkaavaksi periaatteeksi monialaisen yhteistyön kehittämisessä (työparimallit, moniammatilliset tiimit).

24. Matalan kynnyksen palvelujen (kuten nuorten ohjaamot) kehittämistä tehdään tiiviissä kumppanuudessa järjestöjen kanssa hyödyntäen kehittämistyössä järjestöjen työmuotoja sekä kokemusasiantuntijoita. Kaikissa ohjaamoissa on tulevaisuudessa saatavana asumiseen liittyvää neuvontaa.

7. PÄIHDE-, MIELENTERVEYS-, TERVEYS- JA ASUMISPALVELUJEN INTEGRAATIO ASUNTO ENSIN -PERIAATTEEN POHJALTA

Nykytilanne ja haasteet

Hoito- ja palvelujärjestelmämme näyttäytyy pirstaleisena ja tavoittaa huonosti erityisesti niitä, jotka tarvitsevat useita eri palveluja saman aikaisesti. Hallinnollisissa uudistuksissa (esim. hyvinvointikuntayhtymät) hukataan lisäksi erityisosaamista ja palvelut tasapäistyvät. Avun saamisessa on selkeä integraatio-ongelma, tilanne on tiedostettu ja useiden ongelmien oikea-aikaista hoitoa pyritään kehittämään.

Asunto ensin -asumispalveluissa asuu selvitysten mukaan päihde-, mielenterveys- ja somaattista ongelmista kärsiviä ihmisiä, jotka eivät saa riittävää tarpeenmukaista hoitoa ja pahimmillaan ongelmat kroonistuvat. Palvelutarpeen muuttuessa siirtyminen asumispalvelusektorilta toiselle on myös haastavaa (esim. päihdehuollosta vanhusten asumispalveluihin). Jalkautuvia palveluita on liian vähän ja epätasaisesti saatavilla, eikä informaatio kulje riittävästi.

Palveluintegraation kehittämistä tarvitaan sekä ennaltaehkäisevässä, että korjaavassa asunnottomuustyössä. Tässä kappaleessa keskitytään ensisijaisesti palveluintegraatioon asumispalvelujen eli korjaavan työn näkökulmasta. Ennaltaehkäisevän työn näkökulmasta asiaa tarkasteltiin tarkemmin edellisessä luvussa. Monitoimijaista yhteistyötä tutkinut Määttä¹³ korostaa sopimusten ja johtamisen merkitystä yhteensovitetujen palvelujen organisoinnissa, koska toimijoiden verkosto on systeeminen, eri toimijat ovat toisistaan riippuvaisia ja yksittäiset muutokset vaikuttavat aina myös kokonaisuuteen.

Asumispalvelujen järjestämistavoissa ja saavutettavuudessa näyttää olevan paikkakunta- ja aluekohtaisesti varsin suuria eroja. Pääkaupunkiseudulla asuminen asunto ensin -asumisyksikössä näyttää selvitysten mukaan sulkevan ovia muilta palveluilta (esim. päihdekuntoutus), ilmeisesti koska asukkaan katsotaan jo saavan riittävää palvelua. Päihde- ja mielenterveyspalvelujen saaminen asumispalveluihin on haastavaa ja asiakaspolku asumisyksiköstä kaupungin palveluihin on tukkoinen. Työntekijöiden mukaan moni asumisyksikön asukas ei kykene sitoutumaan korvaushoidon arviopolkuun. Palveluja on, mutta ne ovat vaikeasti saavutettavissa. Asukkaan somaattinen tilanne on myös usein epäselvä ja pulaa on erityisesti terveydenhuollon osaajista asumispalveluissa. Yksiköiden työntekijöille näyttää valuvan hoitotehtäviä ja työntekijät kuormittuvat.

Lupaavat uudet käytännöt Suomessa ja muualla

Lupaavia toimintamalleja löytyy kansainvälisesti ja myös Suomesta, mutta kotimaiset mallit ovat pääosin yksittäisiä ja usein hankeluonteisia. Monessa kaupungissa on tahtoa kehittää palvelujen integraatiota, mutta käytännön tekoja on nähty liian vähän.

ACT-mallin mukainen Auroran liikkuva avohoito on jalkautuva, psykoosisairautta sairastaville potilaille kokonaisvaltaista apua Helsingissä tarjoava tiimi, johon on resursoitu erilaista osaamista

¹³ Anne Määttä. Palvelujärjestelmäkehityksen erityisasiantuntija, VTT, DIAK. Esitys Rikosseuraamuslaitoksen kumppanuuksenseminaari 6.9.2019)

(2 lääkäriä, apulaisylilääkäri, sosiaalityöntekijä, psykologi, toimintaterapeutti). Tiimi jalkautuu sinne, missä ihmiset asuvat ja elävät. Taustalla vaikuttaa toipumisorientaatioajattelu. Malli on todettu tehokkaaksi muun muassa Tanskassa, Kanadassa ja Ruotsissa.

FACT-malli (Flexible Assertive Community Treatment) on Hollannissa jalostettu ACT-mallin sovellus, joka Remmersin¹⁴ mukaan on esikuvaansa joustavampi ja resurssitehokkaampi.

ICM -tyyppinen työote (Intensive case management, tehostettu palveluohjaus) tarkoittaa hoidon järjestämistä siten, että potilaalle on nimetty, hänen kanssaan säännöllisesti kontaktissa oleva ammattihenkilö, ns. case manageri, joka arvioi, suunnittelee ja koordinoi asiakkaan palveluiden käyttöä. Varsin tyyppillinen toimintamalli asumispalveluissa.

Kotikonsti on Jyväskylässä pilottina toiminut päihdekuntoutuksen malli¹⁵, jossa panostettiin asiakkaan kotona tapahtuvaan tuettuun päihdekierteen katkaisuun. Seurannan mukaan sairaalavuorokaudet, sekä asiakkaiden käynnit lääkärissä ja päivystyksessä vähenivät Kotikonstin aikana. Kotikatkaisuhuolto on kehitetty myös muun muassa Tampereella ja Porissa.

Liikkuva tuki eli LiiTu on Porin kaupungin jalkautuvan työn malli, joka tukee ja ohjaa yksilöllisesti asiakasta itsenäiseen pärjäämiseen ja osallisuuteen omassa arjessaan¹⁶. Asiakasta tuetaan sekä asiakkaan kotona ja kodin ulkopuolella muissa asiakkaan toimintaympäristöissä. LiiTu -työryhmään kuuluu vastaava sairaanhoitaja, kaksi psykiatrista sairaanhoitajaa ja kaksi mielenterveys- ja päihdetyöhön suuntautunutta lähihoitajaa.

Kotikuntoutus on jalkautuvaa kotiin vietävää palvelua mielenterveys- ja päihdekuntoutujille Keski-Uudenmaan Sote-kuntayhtymän alueella. Kuntoutuksella vahvistetaan arjenhallintaa ja asumisen taitoja, vähennetään laitoshoidon tarvetta sekä ehkäistä asunnottomuutta. Käyntejä voidaan toteuttaa useamman kerran viikossa.

Tukialus on Helsingin Diakonissalaitoksen jalkautuvan ja etsivän päihdetyön hanke, joka tarjoaa huolenpitoa, palveluohjausta, psykososiaalista tukea sekä keskusteluapua heikoimmassa asemassa oleville ihmisille kaduilla. Jalkautuvilla työntekijöillä on mukanaan tietokone asioiden hoitamista varten, puhtaita pistosvälineitä ja hoito- ja hygieniatarvikkeita sekä ruokaa ja lämpimiä vaatteita. Työntekijät saattavat ihmisiä palveluihin ja osallistuvat hoitotapaamisiin. Vastaavaa työtä tekee mm. Katuklinikka-hanke.

Monissa tuetun asumisen yksiköissä on myös omia matalan kynnyksen kohtaamispaikkoja, joissa asukkaille on tarjolla erilaista arjen tukea ja tekemistä. Hyvää kokemusta on myös joidenkin Asunto ensin- periaatteella toimivien asumisyksiköiden omasta lääkäristä ja sosiaalityöntekijöistä.

Uuden ratkaisun päälinjat

Hallitusohjelman tavoitteen saavuttaminen edellyttää mm. palvelujen saavutettavuuden parantamista ja palveluintegraation vahvistamista. Hallintolähtöinen palvelujen organisointitapa on korvattava aidosti asiakkaan tarpeita palvelevalla tavalla. Johtamista tulee kehittää tukemaan

¹⁴ J. R. Remmers van Veldhuizen, psykiatrist, senior advisor; Chairman CCAF <https://www.eaof.org/factmanual.pdf>

¹⁵ <https://www.ara.fi/download/noname/%7B841F17C3-1130-4F61-92BD-A31DC2B7AE14%7D/147557>

¹⁶ <https://www.pori.fi/sosiaali-ja-terveys/mielenterveys-ja-paihde-tyo/kuntouttavat-asumispalvelut-ja-liikkuva-tuki/liikkuva>

vahvemmin monialaista työskentelyä, resurssiohjausta tulee uudistaa sekä eri ammattiryhmien tarpeita ja osaamista tulee sovittaa yhteen ennakkoluulottomasti. Päihde-, mielenterveys-, terveys- ja asumispalvelujen järjestämisestä toimialueillaan vastaavat kaupungit yhdessä kuntayhtymien ja mahdollisesti perustettavien maakuntien kanssa ovat keskeisessä roolissa muutoksen toteuttamisessa.

ACT- ja FACT -mallien soveltuvuus useita eri palveluja samanaikaisesti tarvitsevien asukkaiden kanssa tulee testata Suomessa. Tarvitsemme myös päihdeavokuntoutuksen intensiivisiä aloitusjaksoja, joissa asiakkailla on luottamuksellisen kontakti häntä tukevaan työntekijään. Lisäksi tulee linjata siitä, millä periaatteilla päihde-, mielenterveys- ja terveyspalvelujen saatavuutta Asunto ensin -asumisyksiköissä vahvistetaan huomioiden julkisen vallan käyttöön liittyvät säädökset. Tuotetaan erityispalvelut asiakkaan kotiin kaupungin toimesta vai hankkiiko kaupunki erityisosaamisen palveluntuottajilta. Molemmissa vaihtoehdoissa on huomioitava lisäresurssien tarve. Asunnottomille suunnattuja kynnyksettömiä kohtaamispaikkoja kokeillaan useissa kaupungeissa. Kehittämistyötä tulee tukea ja varmistaa päiväkeskuksiin myös riittävän monialainen palvelutarjonta esimerkiksi laatusuosituksilla.

Toimenpide ehdotukset

25. Käynnistetään yhdessä kaupunkien kanssa yhteistyöverkosto kehittämään palveluintegraatiota asunnottomien palveluihin vuosina 2020-2022.

26. Huolehditaan siitä, että valtion kehittämisavustus asunnottomuustyöhön toteutetaan hallitusohjelman mukaisesti ja rahoitusta kohdennetaan kaupungeille riittävästi Asunto ensin -periaatteen pohjalta toteutettavan palveluintegraation kehittämiseen.

27. Motivoidaan ja tuetaan kaupungeja valmistelevaan hankkeita yhdessä järjestöjen, asiakkaiden ja muiden alan toimijoiden kanssa, sekä hakemaan niiden toteuttamiseen rahoitusta.

28. Jokaiseen kaupunkiin nimetään asunnottomuustyön yhteyshenkilö.

29. Organisoidaan valtakunnallinen yhteiskehittämisen työskentely tukemaan hankkeiden tuloksellista toteutusta, yhteistä oppimista ja uusien toimintamallien juurtumista osaksi kaupunkien, kuntayhtymien, maakuntien palvelujärjestelmää.

30. Kehitetään kotiin vietäviä monialaisia palveluja ja testataan ACT- ja FACT -mallien soveltuvuus useita eri palveluja samanaikaisesti tarvitsevien asunnottomien palveluratkaisuna

31. Vahvistetaan osana perustyötä asunnottomien palvelujen ja päihdepalveluiden yhteistyötä sekä kuntouttavaa työtä sosiaalihuoltolain mukaisesti¹⁷ ja tuetaan haittoja vähentävien toimenpiteiden (esim. korvaushoito) tuomista asumisyksiköihin.

¹⁷ SHL päihdetyötä koskeissa perusteluissa (HE 164/2014 vp ss., 117-118) todetaan, että sosiaalihuollon päihdetyön palvelujen avulla on tarkoitus huolehtia päihdeettömyyden tukemisen lisäksi siitä, että perustuslain mukainen välttämätön huolenpito toteutuu myös niiden osalta, joilla päihdeiden ongelmakäyttö on jatkuvaa. Päihdepalvelujen painopisteen todetaan olevan avohuollon palveluissa, joissa kehitetään päivityksellisiä ja liikkuvia työmuotoja.

8. ASUMISSOSIAALINEN TYÖ KUNTIEN JA KUNTAYHTYMIEN RAKENTEISIIN

Nykytilanne ja haasteet

Asumissosiaalisen työn fokus on asunnottomuuden poistamisessa, mistä seurauksena asumissosiaalisen työn toteutuksen keskeisin edellytys on riittävä asuntojen saatavuus. Tämä tavoite ei tällä hetkellä etenäkään pääkaupunkiseudulla toteudu. Myös pienemmissä kunnissa asukkaalle sopivan asunnon järjestymisessä on ollut ongelmia. Asunnottomuuden poistaminen edellyttää erilaisten asumisvaihtoehtojen, sekä yhteisömuotoisten että hajasijoitettujen, riittävää tarjontaa. Naisten lähtökohdista kehitetty ja vain naisille suunnattu yhteisömuotoinen asumisyksikkö odottaa edelleen toteutumistaan.

Asumissosiaalisen työn koordinoinnista huolehtiva vastuutaho puuttuu useista kunnista, mistä seurauksena ensisijaisen vastuun ottaminen asumissosiaalisen työn toteutuksesta ja johdonmukaisesta kehittämisestä ei useinkaan ole kenenkään intressinä. Epäselvä vastuunjako monen toimijan kesken tuottaa tilanteita, joissa osa kuntalaisten, esimerkiksi maahanmuuttajataustaisten asiakkaiden, palvelutarpeista ja tilanteista tulee heikosti tunnistetuiksi.

Asumissosiaalisen työn paikka osana sote-palvelujen tai kunnan muiden palvelujen kokonaisuutta on jäänyt marginaaliseksi ja epämääräiseksi, mistä seurauksena palvelujen saavutettavuus on epätasaista ja liian sattumanvaraista. Kehittämisen ja tutkimustyön tuloksia ei ole saatu suunnitelmallisesti jäsenneyksi osaksi kuntien ja kuntayhtymien yhteistyörakenteita eikä ammattikäytäntöjen kehittäminen toteudu johdonmukaisesti kehittämis- ja tutkimustoimintaan kiinnittyneenä. Osa hyvistä käytännöistä toteutuu sattumanvaraisesti eri kunnissa, esimerkiksi ensisijaisesti järjestöjen vastuulla oleva etsivä työ.

Asumissosiaalinen työ saa varsin erilaisia sisällöllisiä ja toiminnallisia painotuksia eri kunnissa ja se saatetaan virheellisesti ymmärtää vain sosiaalihuollon toimintamalliksi ja asukkaiden parissa tehtäväksi lähityöksi. Sukupuoli- ja kulttuurisensitiivinen työskentelyorientaatio on tärkeä osa eettisesti kestävästä asumissosiaalisen työn ammattikäytäntöjen ja asumisvaihtoehtojen toteutusta. Sukupuoli- ja kulttuurisensitiivisyys ei kuitenkaan ole vielä vakiintunut riittävän vahvasti palvelujen toteutusta ohjaavaksi arvolähtökohdaksi.

”Asumissosiaalisella työllä tarkoitetaan sellaista asunnottomien, asunnottomuusriskissä elävien tai aiemmin asunnottomuutta kokeneiden parissa tehtävää työtä, jonka avulla vastataan asumista vaarantaviin sosiaalisiin, terveydellisiin, taloudellisiin ja arjen käytännöistä selviytymiseen liittyviin ongelmiin. Asumissosiaalisen työn ensisijainen tavoite on asumisen turvaaminen ja asunnottomuuden ennalta ehkäisy. Tämän lisäksi sen avulla pyritään tukemaan toipumista ja sosiaalista integraatiota.”

Edellä oleva asumissosiaalisen työn määritelmä on liian suppea eikä tavoita poikkisektorallisen yhteistyön keskeistä merkitystä asunnottomuuden poistamisessa eikä toimintojen monitasoisuutta asumisen turvaamisessa. Asumissosiaalinen työ tarkoittaa paitsi sosiaalialan eri ammattiryhmien myös asuntotoimen työntekijöiden, terveydenhuollon ja sivistystoimen ammattilaisten sekä kokemusasiantuntijoiden tekemää asunnottomuutta ennalta ehkäisevää ja asumisen onnistumista tukevaa poikkisektorallista työtä. Nykyisessä muodossaan käsite on

teoreettisesti heikosti perusteltu ja sen uudelleen määrittely edellyttää ammattikäytäntöihin ja asiakkaiden kokemuksiin kohdistuvaa tutkimusta.

Kehittämisen lähtökohdat

Asumissosiaalinen työ tulee paikantaa osaksi kuntien ja kuntayhtymien palvelurakenteita siten, että toimintaa koordinoiva ensisijainen vastuutaho on selkeästi määritelty. Sekä kuntien aikuissosiaalityön että asuntotoimen rooli asumissosiaalisen työn toteutuksessa vaatii kirkastamista, jotta asunnottomuusilmiön moniulotteisuus ja siitä seuraava poikkisektoraalisen yhteistyön välttämättömyys voi konkreettisesti toteutua moniammatillisissa yhteistyöverkostoissa. Erityisesti asuntotoimen keskeinen paikka ja merkitys asumissosiaalisen työn toteutuksessa on oltava määriteltynä riittävän selkeästi ja konkreettisesti osana palvelurakenteiden kokonaisuutta. Asumissosiaalisen työn tavoitteet tulee kirjata kaupunkistrategioihin siten, että niistä on luettavissa, kuinka kyseinen toiminta toteutetaan sosiaali- ja terveydenhuollon sekä asuntosektorin yhteistyörakenteissa. Kuntien ja kuntayhtymien roolia ja vastuuta kuntalaisten tarpeisiin vastaavien asuntojen järjestämisessä sekä poikkisektoraalisten yhteistyöverkostojen vahvistamisessa tulee selkeyttää ja paikantaa järjestöjen tehtävät ja vastuut yhteistyöverkostoissa. Asumissosiaalinen työ tulee nähdä osana sosiaalisesti kestävästä asuntopolitiikasta.

Naisten tilanteet ja tarpeet tulee nykyistä vahvemmin ottaa huomioon asumissosiaalisen työn toteutuksessa ja kehittämisessä sekä tutkimuksessa. Asumissosiaalisen työn koulutuksen tulee antaa perusvalmiudet traumatisoituneiden asiakkaiden parissa työskentelyyn sekä tarjota väkivaltatyön tiedollinen ja taidollinen perusosaaminen. Kaikille nais erityistä työtä tekeville ammattilaisille ja kokemusasiantuntijoille tulee taata traumatyön perusosaaminen ja nais erityisen työskentelyorientaation vahvistaminen osana ammatillista kehitystä.

Asumissosiaalisen työn käsitteen määrittely tulee uudistaa siten, että se kattaa paitsi suoranaisesti asumisen turvaamiseen kohdistuvan työn, myös uusia toimintamahdollisuuksia luovat poikkisektoraaliset toiminnot. Erityistä huomiota tulee kiinnittää siihen, että toimintaa ohjaavassa määritelmässä korostuu asuntosektorin keskeinen vastuu asunnottomuuden poistamisesta.

Toimenpide-ehdotukset

32. Asuntotoimen vastuu asumissosiaalisessa työssä selkeytetään; tämä on asumissosiaalisen työn muiden toimijoiden onnistuneen toiminnan perusedellytys.

33. Arjen asiantuntijat – ammattilaiset ja kokemusasiantuntijat – tehdään osallisiksi asumissosiaalisen työn tutkimuksessa, suunnittelussa ja arvioinnissa.

34. Asumissosiaalisen työn käsite määritellään uudelleen tutkimuksen perusteella.

35. Asumispalvelujen kehittämisessä kiinnitetään huomiota erityisen haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien tilanteisiin sekä nais erityisen työskentelyorientaation vahvistamiseen.

36. Asumispalvelujen hankintaan kirjataan laatu- ja yhteistyövaatimus sekä vaatimus Asunto ensin -periaatteen toteuttamisesta.

9. EHDOTUKSEN HYÖDYNTÄMINEN

Käsillä oleva ehdotus on laadittu laajassa yhteistyössä asunnottomuus-, mielenterveys-, päihde- ja sosiaalityön sekä vuokrauksen ja isännöinnin ammattilaisten ja kokemusasiantuntijoiden kanssa tukemaan tulevaisuuden asunnottomuustyön tuloksellista suunnittelua ja toteutusta. Me ehdotuksen laadintaan osallistuneet toimijat pidämme tärkeänä, että ehdotusta hyödynnetään mahdollisimman laajasti niin julkishallinnossa kuin myös järjestöissä ja yrityksissä. Uskomme ehdotuksen antavan valtiolle välineitä asunnottomuuden puolittamiseen tähtäävän yhteistyöohjelman käytännön toteuttamisessa. Kaupungit voivat hyödyntää ehdotusta valmistellessaan asunnottomuuden puolittamiseen tähtääviä toimenpidesuunnitelmia ja hankkeita yhteistyössä kolmannen sektorin toimijoiden kanssa ja löytää näin uusia entistä tuloksellisempia toimintatapoja. Toivottavasti ehdotus auttaa myös yrityksiä kehittämään asunnottomien palveluista entistä vaikuttavampia.

Ehdotuksen keskeinen sisältö oli esillä asunnottomuuden puolittamiseen tähtäävän yhteistyöohjelman johtoryhmän ensimmäisessä kokouksessa 24.1.2020. Ehdotus on valmistuttuaan niin johtoryhmän kuin myös kaikkien muidenkin tahojen vapaasti hyödynnettävissä ja löytyy www.asuntoensin.fi sivuilta.

Suuret kiitokset kaikille ehdotuksen valmisteluun osallistuneille toimijoille, niin muutoslaboratoriotyöskentelyyn osallistuneille, valmistelun tueksi taustamateriaalia tuottaneille sekä muulla tavoin muutoslaboratoriotyöskentelyn toteuttamista tukeneille. Erityinen kiitos professori Annalisa Sanninon tutkijaryhmälle korvaamattoman arvokkaasta panoksesta taistelussa asunnottomuuden poistamiseksi Suomesta. Asunnottomuus on viheliäinen ilmiö, jonka kitkemiseen tarvitaan sektori ja hallintorajat ylittäviä työmuotoja ja innovatiivisia uusia ratkaisuja. Mikään taho ei yksin kykene poistamaan asunnottomuutta, mutta hyvin organisoidulla yhteistyöllä asunto ensin-periaatetta hyödyntäen se on mahdollista. Nyt tarvitaan entistäkin tiiviimpää ja monialaisempaa yhteistä tekemistä toiminnan kaikilla tasoilla.

TOIMENPIDE-EHDOTUSTEN YHTEENVETO

ASUNTOJEN SAATAVUUDEN VAHVISTAMINEN

1. Sekä asunnottomuuden ennaltaehkäisy että poistaminen edellyttävät riittävää kohtuuhintaista ARA-vuokra-asuntokantaa. Tämän turvaamiseksi MAL-sopimuksissa ARA-asuntojen tuotantotavoitteen tulee olla vähintään 35% uudistuotannosta.
2. MAL-sopimuksissa määritellään kaupunkikohtaiset asunnottomuuden puolittamistavoitteen mukaiset määrälliset asuntotavoitteet. Kaupunki voi itse määritellä mikä osa asunnoista osoitetaan uudesta, rakennettavasta kannasta, olemassa olevasta vuokra-asuntokannasta, asuntoja hankkimalla tai vuokraamalla niitä. Määrälliset tavoitteet ovat kuitenkin niin suuria, että asuntojen osoittamiseen tarvitaan vaihtoehtoja.
3. Osoitettavien asuntojen kohdentuminen asunnottomille varmistetaan määrittelemällä riittävä ”asunnottomuuskiintiö” kunnallisesta vuokra-asuntokannasta. Em. asuntojen osoittaminen perustuu toimijoiden yhteisesti määrittelemiin asunnottomuuden kriteereihin.
4. Kaupunkien tontinluovutusehtoihin lisätään yleishyödyllisyysvelvoite. Kaupungin luovuttaessa tontteja markkinaehtoisille toimijoille erikseen sovittava määrä (esimerkiksi 5%) asunnoista tulee varata kaupungin sosiaali- ja terveystoimen osoittamille asunnottomille asunnonhakijoille. Kaupungit osaltaan varmistavat riittävän tuen asunnottomille osoitettuihin asuntoihin asumissosiaalisen työn avulla.

VAATIVIMPIEN ASIAKKAIDEN ASUMINEN JA PALVELUT

5. Asunnottomien palvelujen hankinnoissa asetetaan etusijalle Asunto ensin -mallin mukaiset asumisratkaisut. Palvelutuottajien toiminnan johdonmukaisuutta suhteessa Asunto ensin -periaatteen toteutumiseen valvotaan koko sopimuskauden ajan.
6. Kunnat ottavat vastuuta riittävästä asuntojen ja asumisen onnistumista turvaavien palvelujen tarjonnasta erityisesti heikoimmassa asemassa ja intensiivisen tuen tarpeessa oleville kuntalaisille.
7. Sosiaalihuoltolain mukainen omatyöntekijä ottaa vastuun erityisen tuen tarpeessa olevan asiakkaan asumisen turvaamisesta ja muiden tarvittavien palvelujen saavutettavuudesta koko asiakkuuden ajan.
8. Asumisen kriisitilanteissa sosiaalihuoltoon saadaan yhteys välittömästi. Asumissosiaalinen kriisiyö turvataan osana kunnallista sosiaalipäivystystä.
9. Kiireellisen asumisen järjestäminen on sekä asuntotoimen että kunnan sosiaalihuollon vastuulla. Jokaisessa kunnassa sovitaan järjestelystä, jolla varmistetaan sosiaalipäivystyksen käyttöön riittävästi turvallisia asumisratkaisuja/asuntoja. Lisäksi varmistetaan omatyöntekijän ja päivystysluonteisen työn tiivis yhteys.

10. Henkilöstön koulutuksessa otetaan huomioon eri asiakasryhmien, kuten asunnottomien naisten erityistarpeet sekä väkivalta- ja traumatyön osaaminen.
11. Myös päihdehuollon asumispalvelut toteutetaan lähtökohtaisesti vuokrasopimusperustaisesti ja varmistaen asukkaan asuminen turva, vaikka päihteettömyys ei onnistuisikaan.
12. Sosiaalihuollon ja Kelan yhteistyötä kehitetään asunnottomien asiakkaiden asioiden kokonaisvaltaisessa käsittelyssä varmistaen, että ainakin vaativimmat asunnottomien ryhmät ohjautuvat aina asiakasvastaavapalveluun tai toisena vaihtoehtona ratkaisutoiminnan puolella olevaan monialaiseen palveluun, jossa tehdään yhteistyötä sosiaalihuollon kanssa. Hyvänä esimerkkinä Tampereella toteutettu yhteistyö, jossa Kelassa on nimetty tietyt käsittelijät juuri tälle kohderyhmälle.

TYÖTOIMINTA JA ARJEN MIELEKÄS TEKEMINEN

13. Matalan kynnyksen toiminta sosiaalisen kuntoutuksen avulla ja asukkaan toimintakyvyn mukaan tehdään mahdolliseksi kaikissa asunnottomien asumispalveluissa.
14. Yhteiskunnallisella yrityksellä mahdollistetaan koulutus -ja työpolkujen löytyminen. Tämä toteutetaan usean eri toimijan uudella rajat rikkovalla yhteistyöllä.
15. Palvelut eivät sulje toisiaan pois riippuen siitä, kenen palveluntuottajan asiakkaana olet. Laajennetaan mahdollisuuksia asukkaiden omille valinnoille.

ENNALTAEHKÄISY, ASUNNOTTOMUUDEN RISKIEN VARHAINEN TUNNISTAMINEN JA ASUMISEN TURVAAMINEN

16. Asumisneuvonnan saatavuutta lisätään. Neuvonnalle varmistetaan riittävä ja monikanavainen rahoitus. Asumisneuvonnan lakisääteistämiseen liittyvän mahdollisen tehtäväkuvien ja mallien yhtenäistämisen rinnalla turvataan asumisneuvonnan erilaisten järjestämistapojen ja monimuotoisuuden säilyminen.
17. Vuokranantajien ja Kelan kanssa tehtävään yhteistyöhön luodaan vakioidut prosessit ja seurantamittarit. Kuntien ja Kelan välistä yhteistyötä kehitetään edelleen varhaisen puuttumisen suuntaan mm. vuokravelkoja koskevien käytäntöjen osalta.
18. Asumisneuvonta liitetään keskeisenä ehkäisevänä toimintana valtion ja kuntien asunnottomuusohjelmiin. Asumissosiaalisen työn osaamista vahvistetaan kuntien sosiaali- ja terveystalouksissa.
19. Asumisneuvonnan sekä talous- ja velkaneuvonnan rakenteellista yhteistyötä kehitetään siten, että taloudellisista syistä johtuvan asunnottomuusriskin tunnistamista tehostetaan.

20. Vuokra-asukkaiden talousongelmien ehkäisy -hankkeessa (ASTA) koottavan sähköisen työkalupakin sekä työkalujen käyttöön otolle tarjottavan tuen avulla vahvistetaan asumistoimijoiden valmiuksia talouskysymysten käsittelyyn. ASTA -hankkeen kokeiluista syntyvät toimivimmat ennaltaehkäisyn mallit juurrutetaan kuntiin.
21. Talousneuvonnan saavutettavuutta edistetään lisäämällä digitaalisia sekä jalkautuvia neuvontapalveluja. Asumista ja taloutta tarkastellaan kokonaisuutena puheeksi oton ja ohjauksen yhteydessä.
22. Monialaisuutta vahvistetaan ennaltaehkäisyn kaikilla tasoilla. Asunnottomuuden riskitekijöiden tunnistamisen, asumisen ja talouden puheeksi oton sekä palveluohjauksen työkalut levitetään kaikkiin palvelupisteisiin.
23. Asumissosiaalinen orientaatio ja asumisneuvonnan verkostomainen työote otetaan palvelujärjestelmää leikkaavaksi periaatteeksi monialaisen yhteistyön kehittämisessä (työparimallit, moniammatilliset tiimit).
24. Matalan kynnyksen palvelujen (kuten nuorten ohjaamot) kehittämistä tehdään tiiviissä kumppanuudessa järjestöjen kanssa hyödyntäen kehittämistyössä järjestöjen työmuotoja sekä kokemusasiantuntijoita. Kaikissa ohjaamoissa on tulevaisuudessa saatavana asumiseen liittyvää neuvontaa.

PÄIHDE-, MIELENTERVEYS-, TERVEYS- JA ASUMISPALVELUJEN INTEGRAATIO ASUNTO ENSIN -PERIAATTEEN POHJALTA

25. Käynnistetään yhdessä kaupunkien kanssa yhteistyöverkosto kehittämään palveluintegraatiota asunnottomien palveluihin vuosina 2020-2022.
26. Huolehditaan siitä, että valtion kehittämisavustus asunnottomuustyöhön toteutetaan hallitusohjelman mukaisesti ja rahoitusta kohdennetaan kaupungeille riittävästi Asunto ensin -periaatteen pohjalta toteutettavan palveluintegraation kehittämiseen.
27. Motivoidaan ja tuetaan kaupunkeja valmistelemaan hankkeita yhdessä järjestöjen, asiakkaiden ja muiden alan toimijoiden kanssa, sekä hakemaan niiden toteuttamiseen rahoitusta.
28. Jokaiseen kaupunkiin nimetään asunnottomuustyön yhteyshenkilö.
29. Organisoidaan valtakunnallinen yhteiskehittämisen työskentely tukemaan hankkeiden tuloksellista toteutusta, yhteistä oppimista ja uusien toimintamallien juurtumista osaksi kaupunkien, kuntayhtymien, maakuntien palvelujärjestelmää.

30. Kehitetään kotiin vietäviä monialaisia palveluja ja testataan ACT- ja FACT -mallien soveltuvuus useita eri palveluja samanaikaisesti tarvitsevien asunnottomien palveluratkaisuna.
31. Vahvistetaan osana perustyötä asunnottomien palvelujen ja päihdepalveluiden yhteistyötä sekä kuntouttavaa työtettä sosiaalihuoltolain mukaisesti ja tuetaan haittoja vähentävien toimenpiteiden (esim. korvaushoito) tuomista asumisyksiköihin

ASUMISSOSIAALINEN TYÖ KUNTIEN JA KUNTAYHTYMIEN RAKENTEISIIN

32. Asuntotoimen vastuu asumissosiaalisessa työssä selkeytetään; tämä on asumissosiaalisen työn muiden toimijoiden onnistuneen toiminnan perusedellytys.
33. Arjen asiantuntijat – ammattilaiset ja kokemusasiantuntijat – tehdään osallisiksi asumissosiaalisen työn tutkimuksessa, suunnittelussa ja arvioinnissa.
34. Asumissosiaalisen työn käsite määritellään uudelleen tutkimuksen perusteella.
35. Asumispalvelujen kehittämisessä kiinnitetään huomiota erityisen haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien tilanteisiin sekä nais erityisen työskentelyorientaation vahvistamiseen.
36. Asumispalvelujen hankintaan kirjataan laatu- ja yhteistyövaatimus sekä vaatimus Asunto ensin -periaatteen toteuttamisesta.

Liite 1

Asunto ensin 2.0 Muutoslaboratorion työskentelyn osallistujat:

Heli Alkila, Helsingin Diakonissalaitos, Hoiva Oy
Jenni Eronen, Vailla Vakinaista Asuntoa ry
Virve Flinkkilä, Vantaan kaupunki
Riitta Granfelt, Y-Säätiö
Mea Hannila-Niemelä, Lahden kaupunki
Sanni Joutsenlahti, Sininauhasäätiö
Virva Juurikkala, Sosiaali- ja terveysministeriö
Matti Järvinen, Porin kaupunki
Juha Kaakinen, Y-Säätiö
Juha Kahila, Y-Säätiö, Verkostokehittäjät
Aino-Marja Kairamo, Espoon Kaupunki
Jari Karppinen, AUNE-ohjelma, Ympäristöministeriö
Anne Kinni, Helsingin kaupunki, asumisneuvonta
Heidi Lind, Rikosseuraamuslaitos, AUNE-hanke
Ritva Liukonen, Sosiaali- ja terveysministeriö
Antti Martikainen, Pelastusarmeija, Alppikadun asumispalveluyksikkö
Irene Merano, Helsingin kaupunki, Auroran sairaala
Sari Nyholm, Takuusäätiö, ASTA-hanke
Henri Pelkonen, Sininauhasäätiö
Elina Perkiö, Tampereen Kaupunki
Riikka Perälä, Ehkäisevä päihdetyö ry
Laura Rapo, Espoon kaupunki
Aura Pylkkänen, Takuusäätiö, ASTA-hanke
Sina Rasilainen, ARA
Sanna Tiivola, Vailla Vakinaista Asuntoa ry
Sari Timonen, Y-Säätiö, Verkostokehittäjät
Saija Turunen, Y-Säätiö

tutkijaryhmä:

Annalisa Sannino, Tampereen Yliopisto
Yrjö Engeström, Helsingin Yliopisto
Hannele Kerosuo, Helsingin Yliopisto